

ПАСІЧНИЙ Микола,
д. е. н., професор,
професор кафедри фінансів
Державного торговельно-економічного
університету
Киото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0001-7663-776X
m.pasichnyi@knute.edu.ua

ФІСКАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ФІНАНСУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОТРЕБ

Затяжна військова агресія потребує оновлення підходів до формування бюджетних доходів задля посилення фінансової результативності податків та забезпечення бюджетної стійкості. Метою статті є обґрунтування основних пріоритетів підвищення ефективності системи формування доходів державного бюджету в умовах протидії повномасштабній військовій агресії, що передбачає дотримання принципу фінансової достатності фінансування потреб оборони і безпеки, а також сприяння процесам економічного відродження. У статті використано системний та логічний підходи. Застосовано метод узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу, наукового абстрагування та експертних оцінок. Досвід США у сфері формування бюджетних доходів протягом війн свідчить, що влада намагалась сформувати довіру платників податків та забезпечити справедливую вартість ведення війни для кожного громадянина. Класичними заходами були збільшення ставок податків на доходи і прибутки, активний продаж державних військових облігацій підприємствам і населенню. Ідентичні заходи застосовувала й Велика Британія. Політика формування бюджетних доходів з моменту повномасштабного вторгнення суттєво змінилась. Частка перерозподілу ВВП через дохідну частину державного бюджету в 2023 р. досягла 41.76%. Визначено основні особливості формування податкових надходжень до державного бюджету в 2022–2023 рр. Обґрунтовано пріоритетні заходи підвищення фінансової значущості податкових надходжень. Зокрема це стосується детінізації операцій грального бізнесу, ринку підакцизних товарів та легалізації витрат на оплату праці.

PASICHNYI Mykola,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department
of FinanceState University
of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7663-776X
m.pasichnyi@knute.edu.ua

FISCAL DOMINANTS OF MILITARY FINANCING

Long-term military aggression has required updating approaches to budget revenue formation to increase the fiscal effectiveness of taxes and ensure budget sustainability. The article is aimed to substantiate the main priorities for boosting the efficiency of the central budget revenue formation system in combating full-scale military aggression, which involves compliance with the principle of fiscal sufficiency in financing defense and security needs and fostering economic recovery. Systematic and logical approaches were used in the article. Various methods were applied, including generalization, comparison, analysis and synthesis, scientific abstraction and expert evaluations. The USA's experience in the field of budget revenues formation during wars shows that the authorities tried to design the taxpayer's trust and ensure a fair cost for conducting a war for every citizen. The classic measures were increased tax rates on income and profits, and the active sale of government bonds. Great Britain has applied identical measures. The budget revenues formation policy has demonstrated significant changes since the full-scale invasion. The percentage of GDP redistribution through the central budget revenues in 2023 equaled 41.76%. The main features of tax revenues shaping (into a central budget) in 2022–2023 have been identified. Priority measures to raise the fiscal significance of tax revenues have been substantiated. This concerns the decrease of the shadow part of the gambling business; the excise goods markets; and labor incomes. In addition, the prerequisites for

Визначено пререквізити запровадження прогресивної шкали оподаткування податком на доходи.

Ключові слова: бюджетно-податкова політика, державний бюджет, податки, неподаткові надходження, гранти.

introducing a progressive personal income tax scheme have been determined.

Keywords: fiscal policy, state budget, taxes, non-tax revenues, grants.

JEL Classification: H11, H12, H21, H30

Вступ

Бюджетно-податкова політика України наприкінці ХХ та перших двох декад ХХІ ст. формувалась під впливом значних викликів та суспільних потрясінь. Становлення власної фінансової системи відбувалось в умовах тривалої і глибокої рецесії 1991–1999 рр., значний вплив на формулювання основних засад фіскальної політики мала Велика Рецесія, гібридна агресія РФ, глобальна пандемія *COVID-19*. Повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 р. кардинально змінило парадигму вітчизняної бюджетної політики.

Ще на початку ХVІІ ст. Максимільєн де Бетюн Сюллі вказував на три різних передумови розробки державного бюджету, які визначають фокус податкової і бюджетної політики: мирні умови, стан війни та післявоєнного відновлення. Потреба захисту незалежності та суверенітету держави обумовили необхідність стрімкого зростання видатків бюджету на оборону і безпеку, одночасно держава продовжує здійснювати виплати за усіма взятими на себе зобов'язаннями – соціальними, функціонування критичної інфраструктури, обслуговування і погашення державного боргу тощо. Фінансування сектора оборони та безпеки є можливим суто за рахунок внутрішніх джерел – податкових і неподаткових надходжень, а також військових облігацій внутрішньої державної позики. Найвищу фіскальну значущість мають податкові надходження. Затяжна тривалість військової агресії потребує оновлення підходів до формування бюджетних доходів з метою посилення фіскальної результативності податків та збереження опцій щодо забезпечення базисних детермінант для подальшого економічного зростання.

Вивченню цього питання присвячено чимало досліджень. Зокрема, українські науковці (Чугунов та ін., 2022) дослідили певні особливості формування дохідної частини Державного бюджету України за перші півроку дії режиму воєнного стану. Авторами детерміновано та систематизовано заходи податкового стимулювання та консолідації, проаналізовано індикатор податкового навантаження в зарубіжних країнах за умов інтенсивних військових конфліктів. Ю. Іванов та В. Лаптев зазначали, що на початковому етапі повномасштабного вторгнення вітчизняна податкова політика мала антикризовий та переважно ліберальний характер. Податкові ініціативи спрямовувались на підтримку суспільства, проте не враховували можливі бюджетні втрати, що є певним недоліком при реалізації

державної податкової політики. На їхній погляд, податкова політика має бути більш комплексною та системною для досягнення цілей воєнного часу та повоєнного відновлення (Іванов та Лаптев, 2023). Ю. Радіонов, зі свого боку, визначив сучасні пріоритети бюджетної політики України в межах сконцентрованого обсягу фінансових ресурсів. Він вказує на доцільність удосконалення застарілих методів формування бюджету, повноцінного запровадження механізму середньострокового бюджетного планування, адаптації напрямів бюджетно-податкової політики до нагального забезпечення обороноздатності держави й стабільного функціонування її інституцій (Радіонов, 2023).

І. Іртишева, І. Крамаренко та І. Сіренко дослідили потенційні економічні втрати та подальші перспективи глобального економічного зростання протягом війни в Україні. Розкрито певні положення щодо використання фіскальних інструментів задля підтримки процесів економічного розвитку в цей період (Іртишева та ін., 2022).

Питання формування податкової політики розглянуто А. Соколовською, яка ґрунтовно проаналізувала зміни у вітчизняній податковій системі України в контексті податкового навантаження на економіку, факторів виробництва та споживання. Автор наголосила, що подальші напрями удосконалення податкової політики мають бути дотичними до таких питань, як підтримка економічного зростання та детінізація економіки (Соколовська, 2020).

Дж. Д. Холл з нобелівським лауреатом Т. Сарджендом здійснили комплексний аналіз заходів монетарної і фіскальної політики США під час двох світових війн у ХХ ст., а також глобальної пандемії *COVID-19*. Автори зауважили, що, попри підвищення податкового навантаження у воєнний час, основний ресурс фінансування екстраординарних військових видатків належить борговим цінним паперам та друкарському грошовому верстату. Так, видатки військового бюджету протягом I Світової війни фінансувались на 20.8% за рахунок податкових надходжень, 74.6% – за рахунок облігацій та 4.6% – за рахунок сеньоражу; під час II Світової частка податків зросла до 30.2%, державних позик – знизилась до 46%, а 10.1% належить грошовій емісії. Екстраординарні видатки бюджету, що спрямовувались на протидію наслідкам *COVID-19*, фінансувались урядом за рахунок податкових надходжень лише на 3.5%, державних запозичень – 67%, додаткової емісії – 18.5% (Hall & Sargent, 2022).

О. Бланшар та Дж. Пісані-Феррі визначили основні виклики для економік держав-членів Європейського Союзу (далі ЄС) внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну. До них належать: збалансоване формування пакетів санкцій, щоб вони одночасно стримували агресора та не завдавали серйозних наслідків для економіки ЄС; протидія зниженню реальних доходів населення через зростання цін на енергоносії шляхом використання фіскальної підтримки та збільшення бюджетних дефіцитів; стримування інфляційних сплесків за умов росту цін на енергоносії та продовольство. Дослідники дійшли висновку щодо

необхідності посилення координації фіскальної та монетарної політики в наявних економічних умовах. Вони вважають, що бюджетно-податкова і монетарна політика мають бути доволі гнучкими, а відповідні заходи – легко коригуватись згідно з поставленими суспільними завданнями (*Blanchard & Pisani-Ferry, 2022*).

Х. Дебрюн та Л. Джонунг розмірковують, що протягом останніх двох декад надзвичайно складно гармонійно поєднувати три важливі властивості збалансованої фіскальної політики, а саме – простоту, гнучкість та обов'язковість. Важливо визначати конкретні результативні показники фіскальної політики, які мають бути досягнені на заданому часовому діапазоні. Слід проводити конструктивний діалог з суспільством стосовно проваджуваної фіскальної політики задля ширшої підтримки та посилення впливу на парламент та державні фіскальні органи для досягнення поставлених завдань і виконання запланованих фіскальних індикаторів (*Debrun & Jonung, 2019*).

Попри наявний ґрунтовний доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників у сфері формування бюджетно-податкової політики та здійснених експертних оцінок впливу військового вторгнення на економіку нашої держави і ЄС, важливим є визначення сучасних особливостей реалізації політики формування дохідної частини державного бюджету та детермінації перспективних фіскальних заходів на наступні бюджетні періоди. За умов невизначеності доцільною є підготовка варіативних сценаріїв реалізації податкової і бюджетної політики, посилення їх координації з монетарною політикою.

Метою статті є обґрунтування основних пріоритетів підвищення ефективності системи формування доходів державного бюджету в умовах протидії повномасштабній військовій агресії, що передбачає дотримання принципу фіскальної достатності фінансування потреб оборони і безпеки, а також сприяння процесам економічного відновлення.

У ході дослідження висунуто гіпотезу, що зі збільшенням тривалості активних бойових дій основним бюджетним пріоритетом є забезпечення фіскальної стійкості, що потребує мінімізації фіскальних стимулів та орієнтації на розширення податкового потенціалу. З огляду на зазначене, слід посилювати обґрунтованість податкових заходів, покращити комунікацію з платниками податків, формувати альтернативні компромісні сценарії підвищення фіскальної значущості податкових надходжень, які були б максимально нейтральними до процесів економічного зростання.

При підготовці цього дослідження використано системний підхід. Методи систематизації і узагальнення, порівняння застосовано при вивченні світового досвіду формування бюджетних доходів за умов інтенсивних військових конфліктів; аналізу і синтезу, логічний підхід – при детермінації особливостей формування бюджетних доходів за умов повномасштабного вторгнення; методи експертних оцінок, компаративного аналізу і наукового абстрагування – при обґрунтуванні пріоритетів формування доходів державного бюджету.

Інформаційною базою цього дослідження є наукові напрацювання західних економічних шкіл та вітчизняних авторів. Також використано офіційні дані Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України та Державної податкової служби України щодо основних фіскальних індикаторів. Показники валового внутрішнього продукту взято з офіційних звітів Державної служби статистики України та Національної стратегії доходів. При аналізі фіскальних індикаторів зарубіжних країн використано бази Міжнародного валютного фонду та Світового банку. Чисельність населення США оцінено за допомогою даних *U.S. Census Bureau*.

Основна частина статті складається з трьох розділів. У першому узагальнено та систематизовано досвід формування дохідної частини бюджету у США протягом Першої та Другої світових воєн, війни у Кореї та В'єтнамі; Великобританії протягом II Світової війни; Хорватії у період війни за незалежність; 11 інтенсивних конфліктів Африки протягом 1990–2011 рр. Другий розділ присвячено аналізу структури доходів Державного бюджету України в 2021–2023 рр., виявленню особливостей формування бюджетних доходів. У третьому обґрунтовано пріоритетні заходи державної фіскальної політики, націлені на забезпечення стійкості бюджету та збільшення фіскальної значущості податків.

1. Емпіричний досвід формування бюджетних доходів за умов інтенсивних військових конфліктів у світовій практиці

Світові війни, регіональні та локальні військові конфлікти супроводжувались зростанням публічних видатків, які використовувались на військові потреби. Залежно від тривалості конфліктів застосовується різний композиційний набір джерел фінансування таких видатків. Тривалі війни чи військові операції потребували і потребують пошуку екстраординарних джерел бюджетних надходжень, а також додаткової генерації надходжень податків. Ще Адам Сміт зазначав, що в умовах воєн спостерігалось зростання видатків бюджету в 3 чи 4 рази порівняно з бюджетними видатками мирного часу. Задля збалансування бюджету необхідно підвищити податкове навантаження на зазначений рівень. Проте, навіть при суттєвому збільшенні ставок податків чи введенні нових податків, зростання дохідної частини бюджету можна буде спостерігати через певний часовий інтервал (від 6 до 12 місяців). Водночас ведення війни потребує миттєвого укомплектування армії, забезпечення війська достатнім обсягом зброї та продовольства, побудови належних укріплень. Таким чином, фінансування видатків військового спрямування має здійснюватися без часового лагу. Важливим джерелом фінансування зазначених видатків є також боргові зобов'язання та сеньйораж (*Smith, 1776*).

Військові конфлікти потребують додаткових фінансових ресурсів на потреби забезпечення армії зброєю, обладнанням та всіма іншими необхідними засобами. Податки є важливим джерелом бюджетних

доходів, що спрямовуються на зазначені цілі. Під час I Світової війни у США частка податків у загальних доходах держави становила 20.8%, іншими складовими виступали державні запозичення та сеньйораж (Hall & Sargent, 2022). Хоча у своєму посланні до Конгресу Президент В. Вілсон у 1917 р. зазначив, що максимально, наскільки це практично можливо, фінансовий тягар війни має забезпечити оподаткування нинішнього покоління, а не позики (Gilbert, 1970). Очільник державного казначейства наполягав на тому, що частка податкових надходжень у фінансуванні всіх державних витрат воєнного періоду має бути не менше ніж 50% (Shook, 1975). У країні велась активна агітаційна кампанія щодо необхідності викупу державних боргових цінних паперів. Певний період ці позики називались позиками свободи (*Liberty Loans*). Наголос на необхідності збереження свободи як фундаментальної основи американського суспільства напевно слугувало найкращою рекламою для цього виду державних запозичень. Традиційні надходження федерального бюджету США від мита поступово знижувались, адже зменшувались обсяги міжнародної торгівлі. З огляду на це поставало завдання посилити фіскальний потенціал податкової системи, диверсифікувати її, враховуючи тривалість конфлікту та динаміку соціально-економічного розвитку США і союзників – торговельних партнерів.

Владні інституції намагались сформувати довіру платників податків та забезпечити справедливу вартість введення війни для кожного громадянина. Одним з проявів соціальної справедливості, яку вбачали полісімейкери США, у період війни було прогресивне оподаткування доходів. Так, максимальна ставка податку на доходи (*income tax*) збільшилась з 7% до 77%. Частка федеральних доходів від оподаткування доходів та прибутку збільшилась з 10% у 1914 р. до 60% у 1918 р. (Mehrotra, 2010). Проте в умовах війни податкова система досить ефективно виконувала перерозподільну функцію. Ефективна податкова ставка для 1% найбагатших домогосподарств збільшилась з 3% у 1916 р. до 15% у 1918 р. Підприємства, які були залучені до державних воєнних замовлень, отримували значні прибутки та виплачували високі дивіденди. Тому логічним було й збільшувати ставки оподаткування високих доходів. До того ж, акценти оподаткування найбільш заможних верств населення найвищими ставками податків сприймалися суспільством як сигнал того, що вони також мають сплачувати податки, які є значно нижчими.

Розробники фіскальної політики США та європейських країн у період II Світової війни винесли уроки попереднього глобального конфлікту, забезпечивши кращу адаптивність і результативність політики. Основними особливостями формування податкової політики того часу було підвищення податків на доходи, а також додаткове оподаткування прибутків підприємств, які сформувались внаслідок цієї війни. Частка податкових надходжень протягом II Світової війни у США збільшилась до 30.2% у загальному обсягу державних надходжень,

частка державних запозичень становила 46% (Hall & Sargent, 2022). За прикладом минулої світової війни розгорнуто активну кампанію щодо розміщення військових облігацій державної позики. Було продано облігацій на суму 157 млрд дол. США, близько 85 млн американців інвестували свої заощадження у державні цінні папери (Mehrotra, 2010). Станом на 1945 р. у США проживало 139.9 млн населення (U.S. Census Bureau), тобто 60.7% населення залучено до купівлі військових облігацій. Акт про доходи 1942 р. (The Revenue Act of 1942) закріпив положення щодо збільшення ставок податку на доходи та елімінував можливість звільнення від оподаткування чи отримання податкових преференцій. Максимальна гранична ставка податку на доходи збільшена до 94% (значно перевищивши максимальний показник протягом I Світової (Rottschaefer, 1944), запроваджувався податок на "надприбуток" в умовах війни, гранична ставка цього податку сягала 90% (The Revenue Act of 1942). Податковий режим протягом II Світової війни мабуть є найбільш яскравим прикладом фіскальних жертв воєнного часу (Bank et al., 2008). До того ж, слід розуміти, що ставки не повернулись до рівня довоєнних одразу після завершення війни, так, у 1948 р. гранична ставка податку на доходи знизилась до 82%.

Аналогічний підхід до формування політики державних доходів в умовах II Світової війни застосовувала Велика Британія. Головними джерелами фінансування військових витрат були внутрішні та зовнішні позики (насамперед від США), підвищення податкового навантаження та друк грошей. Граничну ставку податку на доходи збільшено до 95%, запроваджено спеціальний податок на "надприбуток", зменшено суму податкових витрат, суттєво збільшено податок на спадщину, зростали акцизи (Youngson, 2013). Остаточо Велика Британія розрахувалась із США за поставки зброї протягом II Світової війни лише у 2006 р. (Ellison & Scott, 2017).

У 1950 р. розпочалась Корейська війна, яка також потребувала суттєвих бюджетних витрат. Це був перший масштабний військовий конфлікт за участі США, який профінансовано виключно за рахунок податків, спеціальні військові облігації не випускались урядом. За широкої двопартійної підтримки ухвалено Акт про доходи 1950 р. (The Revenue Act of 1950), яким збільшено граничну ставку корпоративного податку (аналог податку на прибуток) до 45%, а податку на доходи – до 90% (Bank et al., 2008). Під час активної фази війни у В'єтнамі конгресмени США наголошували на потребі збільшення податкових надходжень для забезпечення потреб армії. Тому спочатку було запроваджено додаткове 6% зростання ставки податку на доходи. У зв'язку із затяжною тривалістю конфлікту та несприятливою ситуацією розмір підвищення сягнув 10% (Mehrotra, 2010).

У Хорватії під час війни за незалежність в першій половині 1990-х років рівень податкового навантаження не зріс. Додатковий обсяг бюджетних видатків на сектор безпеки та оборони фінансувався шляхом оптимізації інших структурних складових видаткової частини бюджету та

державних запозичень (*Schönfelder, 2005*). Серед 11 військових конфліктів у африканських країнах (протягом 1990–2011 рр.) не виявлено єдиного тренду формування доходів бюджету. В певних випадках дійсно відбувалось підвищення ставок податків, передусім ренти – у країнах, багатих на поклади корисних копалин (Ангола, Лівія). У інших випадках податкове навантаження не змінювалось. Здебільшого військові конфлікти знижували інституційну спроможність державних інституцій акумулювати податкові надходження до бюджетної системи.

2. Особливості формування бюджетних доходів в Україні за умов повномасштабного вторгнення

Фіскальна політика на початковому етапі повномасштабної військової агресії мала стимулюючий характер. У березні 2022 р. запроваджено понижену ставку податку на додану вартість (далі ПДВ), а також скасовано акцизний податок на пальне задля стримування зростання цін на цей сегмент продукції. Внаслідок війни в Україні вартість нафтопродуктів почала стрімко зростати, що у кінцевому підсумку стало причиною високої інфляції по всьому світу. Середнє значення споживчої інфляції у 2022 р. виявилось найвищим з 2008 р. та для країн-членів Європейського Союзу становило 8.8% (значна кількість країн ЄС мала двозначну інфляцію), США – 8%, Великої Британії – 7.9% (*The World Bank, 2024*). Передбачалось, що такі фіскальні пом'якшення мають діяти до завершення режиму воєнного стану. Проте тривалість військових дій та потреба нарощування видатків на оборону обумовили доцільність зростання фіскальної значущості оподаткування. Спочатку, з 30 вересня 2022 р. повернули сплату акцизу на пальне, водночас ставки встановлено на рівні значно нижчому, ніж до повномасштабного вторгнення (на бензини моторні – 100 євро за 1000 л, на скраплений газ, бутан, ізобутан – 52 євро за 1000 л). З 01 липня 2023 р. оподаткування пального повністю повернулось на рівень лютого 2022 р. – ставка ПДВ зросла з 7% до 20%, акциз на бензини моторні до 2013 євро за 1000 л, дизпалива – до 139.5 євро за 1000 л. Застосування інструменту пільгового оподаткування пального вплинуло на стримування рівня споживчої інфляції та підтримувало купівельну спроможність домогосподарств, що надзвичайно важливо за умов суспільно-економічного шоку. Надходження акцизного податку з пального в 2023 р. перевищили показник 2022 р. у понад 3 рази (Національна стратегія доходів, 2023).

Протягом березня 2022 р. – липня 2023 р. опціонально надано право платникам єдиного податку I та II групи не сплачувати цей податок до відповідного бюджету територіальної громади. Для платників єдиного податку III групи (фізичних та юридичних осіб) встановлено ставку податку у розмірі 2% з доходу. На початковому етапі встановлювався ліміт доходу в обсягу 10 млрд грн, однак згодом його було скасовано. Передбачено певні заборони щодо видів господарської діяльності для використання зазначеного фіскального стимулу, зокрема, виробництво, експорт/

імпорт, реалізація підакцизних товарів; обмін іноземної валюти; видобуток корисних копалин; фінансова діяльність (ломбарди, банки, страхові компанії тощо); діяльність з організації азартних ігор. Водночас остання норма запроцювала лише з лютого 2023 р. Адже зміни до Податкового кодексу України на період воєнного стану з 14 квітня 2022 р. дозволили перебувати на спрощеній системі оподаткування суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей та парі. Взагалі діяльність зазначених платників податків викликає багато запитань стосовно сумлінності та доброчесності. Використання спрощеної системи оподаткування та численних схем щодо ухилення від оподаткування (міскодінг, неоподаткування виграшів, участь у схемах тіншового експорту зерна та виплат заробітних плат у конвертах) завдали суттєвих втрат державному бюджету. Системна робота владних інституцій дозволила суттєво покращити ситуацію зі сплатою податків. За підсумками 2023 р. гральний бізнес сплатив 10.4 млрд грн податків, що у 14 разів більше, ніж у 2022 р., та у 51 раз більше, ніж у 2021 р. (Комітет ВРУ, б.д.).

З 1 квітня по 30 червня 2022 р. діяв пільговий режим оподаткування для імпорту транспортних засобів (скасовано сплату ПДВ, мита та акцизу). Передумовою запровадження цієї новації стало масове знищення автомобілів домогосподарств внаслідок військових дій та потреба придбання транспортних засобів для військових. У пояснювальній записці до Закону України від 21.06.2022 №2325-ІХ, яким і скасували ці пільги, зазначено, що громадяни ввезли 119 тис. транспортних засобів у період дії пільг, у результаті чого до бюджету не надійшло 13 млрд грн. Загалом за підсумком 2022 р. до бюджету надійшло акцизного податку з транспортних засобів – 5 млрд грн, що майже утричі менше, ніж у 2021 р. та удвічі менше порівняно з 2023 р. (Національна стратегія доходів, 2023).

Внаслідок руйнівних ракетних обстрілів критичної інфраструктури з 11 листопада 2022 р. держава передбачила звільнення від сплати ПДВ та ввізного мита для операцій з ввезення на територію України електрогенераторів, акумуляторів, трансформаторів, та інших подібних пристроїв. Цей фіскальний захід спрямований на підтримку домогосподарств та суб'єктів господарювання для забезпечення безперешкодних джерел енергії. Кратне зростання попиту з боку населення і підприємств на згадану продукцію за умов тривалих відключень електроенергії вплинуло на зростання цін на неї. Важливо, що держава використала принцип адаптивності податкової політики, реагуючи на нагальні виклики повномасштабної війни. Попри суттєві податкові втрати, на початковому етапі зниження рівня оподаткування для товарів масового вжитку мали суттєвий ефект для підтримки купівельної спроможності населення. З метою посилення результативності податкової політики слід забезпечити цільове спрямування податкових пільг та обмеження тривалості їх дії з подальшою оцінкою та порівнянням вигоди та бюджетних втрат від їх застосування.

З другого півріччя 2023 р. політика формування доходів бюджету та її податкової компоненти має компенсаторний характер. Держава фокусується на збільшенні фіскальної значущості податкових надходжень, які вкрай необхідні для забезпечення і зміцнення її обороноздатності. Окрім повернення рівня оподаткування ПДВ і акцизу до довоєнного рівня та скасування пільгового оподаткування для III групи, здійснено ряд кроків щодо додаткового наповнення державної скарбниці. Прототипом оподаткування надприбутків внаслідок війни (що запроваджувався США та Великою Британією під час світових воєн) стало тимчасове запровадження в Україні для банків підвищеної ставки податку на прибуток – прибуток за 2023 р. оподатковується за ставкою 50%, у подальшому базову ставку податку для банків встановлено на рівні 25%. Нагадаємо, що ставка цього податку для інших суб'єктів господарювання становить 18%. Чистий прибуток банків за 2023 р. становив 86.5 млрд грн (НБУ, б.д.). Порівняно з 2022 р. прибутки зросли у 4 рази, значна частина прибутку банків сформована за рахунок збільшення обсягів вкладень у депозитні сертифікати НБУ (переважно в державних банків) та облігацій внутрішньої державної позики. Частка цих двох інструментів у процентних доходах банків становила 54%.

Важливим джерелом наповнення дохідної частини державного бюджету з четвертого кварталу 2023 р. є зміна підходу до зарахування частини надходжень від податку на доходи фізичних осіб від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення військовослужбовців. З 01 жовтня 2023 р. по 31 грудня року, в якому буде скасовано воєнний стан, цей податок тимчасово спрямовується до спеціального фонду державного бюджету. Кошти від таких надходжень у 2023 р. спрямовувались: 50% – на закупівлю спеціальної техніки та обладнання (передусім дрони), 50% – для закупівлі артилерійських систем. У 2024 р.: 45% – на закупівлю спеціальної техніки та обладнання; 45% – на розробку нових технологій, нарощування виробничих потужностей для виготовлення продукції оборонного спрямування; 10% – військовим частинам пропорційно від сплаченого податку військовослужбовцями цієї частини. За нашими розрахунками, спираючись на дані Міністерства фінансів України, до спеціального фонду державного бюджету у 2023 р. додаткового надійшло близько 26 млрд грн, у 2024 р. має надійти 95 млрд грн.

Політика формування бюджетних доходів зазнала суттєвих коректив за два роки з моменту повномасштабного вторгнення. Показник співвідношення перерозподілу ВВП через дохідну частину державного бюджету в 2023 р. збільшився порівняно з 2021 р. на 75% та досяг рівня 41.76%. (Таблиця). Необхідно наголосити, що частка податкових надходжень у структурі дохідної частини Державного бюджету України у 2021 р. перевищувала 85%, натомість у зв'язку з військовою агресією це значення знизилось у 2022 р. до 53%, а у 2023 р. до 45%. Водночас значення показника частка доходів бюджету в ВВП незначно зменшилось – з 20.28% у 2021 р. до 18.81% у 2023 р., причому в 2023 р. порівняно з 2022 р. відбулось зростання фіскальної значущості

податкових надходжень на 0.51% ВВП. Частка всіх найбільш фіскально значущих податків у ВВП, за винятком ПДФО, за умов воєнного стану знизилась, що спричинено як фіскальними стимулами початкового етапу військової агресії проти України, так і значним зниженням рівня економічної діяльності та споживання. Згідно з даними ООН, станом на 01 лютого 2024 р. 5.94 млн українських біженців зареєстровано в країнах-членах ЄС, ще 403.6 тис. біженців у інших країнах світу (Operational Data Portal UNO, 2024). Градуальне зростання фіскальної значущості ПДФО у держбюджеті прямо пов'язане зі зростанням забезпечення військово-службовців, збільшенням їх кількості та перерозподілом частини "військового" ПДФО до держбюджету з IV кварталу 2024 р.

Таблиця

Структура дохідної частини Державного бюджету України
в 2021–2023 рр., %

Джерело доходів	2021		2022		2023*		Відхилення 2023/ 2021	
	частка у ВВП*	частка у доходах	частка у ВВП	частка у доходах	частка у ВВП	частка у доходах	частка у ВВП	частка у доходах
Податкові надходження, у тому числі:	20.28	85.37	18.30	53.14	18.81	45.04	-1.47	-40.33
<i>податок на доходи фізичних осіб</i>	2.52	10.61	2.86	8.30	3.23	7.74	0.71	-2.87
<i>податок на прибуток</i>	2.71	11.39	2.25	6.55	2.25	5.38	-0.46	-6.01
<i>рентна плата</i>	1.48	6.23	1.64	4.78	0.94	2.26	-0.54	-3.97
<i>податок на додану вартість</i>	9.82	41.37	8.99	26.13	9.07	21.73	-0.75	-19.64
<i>акцизний податок</i>	2.98	12.53	1.97	5.73	2.62	6.26	-0.36	-6.27
<i>ввізне мито</i>	0.68	2.84	0.50	1.43	0.62	1.50	-0.06	-1.34
Неподаткові надходження	3.21	13.52	6.67	19.38	15.50	37.11	12.29	23.59
Доходи від операцій з капіталом	0.01	0.03	0.01	0.03	0.00	0.00	-0.01	-0.03
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0.02	0.10	9.27	26.92	6.77	16.22	6.75	16.12
Цільові фонди	0.00	0.02	0.00	0.01	0.01	0.02	0.01	0.00
Офіційні трансферти	0.23	0.97	0.18	0.53	0.67	1.61	0.44	0.64
Усього	23.75	100.00	34.43	100.00	41.76	100.00	18.01	0.00

* Дані щодо ВВП 2023 р. є очікуваними та взяті з Національної стратегії доходів до 2030 р.

Джерело: розраховано автором на основі даних (Міністерство фінансів України, б.д.).

Привертає увагу факт суттєвого збільшення у 2023 р. порівняно з 2021 р. частки неподаткових надходжень як у ВВП, так і у структурі доходів бюджету – на 12.29% та 23.59% відповідно. Найбільший приріст цієї статті бюджету забезпечено завдяки зростанню обсягів власних надходжень бюджетних установ. Частка цих надходжень у загальному обсягу неподаткових надходжень становила 81.93% у 2023 р. Ці надходження зросли за рахунок кратного збільшення зовнішньої фінансової допомоги на соціально-економічні цілі. Також вагомим джерелом надходжень стали гранти від ЄС, урядів інших країн та фінансових організацій. У 2023 р. за цієї статтею до бюджету надійшло 433.4 млрд грн, що становило 16.22% від загального обсягу доходів державного бюджету. При цьому 99.6% грантів спрямовується на бюджетну підтримку.

Екстраординарним джерелом фінансування бюджету у 2022 р. став безпосередній викуп облігацій державної позики Національним банком України у розмірі 400 млрд грн. У червні 2022 р. зафіксовано піковий обсяг емісії на рівня 105 млрд грн, що значно перевищило обсяг сплачених податків до бюджету. Для підтримки макроекономічної стабільності слід жорстко обмежувати застосування цього виду покриття видаткових статей бюджету.

3. Пріоритети формування доходів державного бюджету в умовах протидії військовій агресії

Меморандум з МВФ містить положення щодо необхідності виявлення усіх можливих заходів, спрямованих на підвищення фіскальної значущості податків (*IMF*, 2023). Від ефективності фіскальної політики залежатиме своєчасність та повнота забезпечення наших захисників необхідними засобами, обладнанням та зброєю. Затверджена Національна стратегія доходів чітко вказує, що пріоритетом державної політики є збільшення доходів бюджету на стійкій основі, *закриття існуючих можливостей для ухилення від оподаткування, підвищення рівня дотримання законодавства та боротьби з тіньовою економікою* (Національна стратегія доходів, 2023). За сучасних умов боротьба з тіньовою економікою та несплатою податків є вкрай важливим напрямом економічної політики держави.

Координація зусиль державних інституцій – від парламентських комітетів до контролюючих і правоохоронних органів – дала змогу у 2023 р. забезпечити додаткові бюджетні надходження від оподаткування грального бізнесу, ринків підакцизних товарів тощо. Важливими є подальші системні кроки щодо детінізації економіки, підвищення рівня їх результативності. Наприклад, додатковий резерв збільшення податкових надходжень від грального бізнесу на 2024 р. оцінюється нами в 5–6 млрд грн. Важливо продовжувати спільні заходи Бюро економічної безпеки України (далі БЕБ) та Національного банку України щодо протидії ключовим схемам – міскодінгу та метчингу. Значний

резерв у наповненні доходів державного бюджету має оподаткування підакцизних товарів. Фокус контролюючих і правоохоронних органів має бути спрямований на суттєве зниження обсягу нелегальної торгівлі підакцизними товарами.

Рахунковою палатою встановлено, що від тіньового ринку алкоголю держава втрачає близько 9 млрд на рік від несплати податків (Звіт Рахункової палати, 2021). Станом на 2023 р. частка тіньового ринку алкогольних напоїв оцінюється на рівні, близькому до 30%. Основним каналом збуту оптових і роздрібних партій фальсифікату є мережа інтернет, далі слідують заклади роздрібної торгівлі та громадського харчування. Важливо посилити дієвість системи державного контролю за виробництвом і обігом алкогольних напоїв, розбудови ризикоорієнтованої системи акцизного податкового контролю. За даними дослідження *KANTAR*, частка нелегальної торгівлі сигаретами в Україні у 2023 р. становила 21.8% від загального обсягу ринку, що призвело до втрат бюджетних надходжень на суму понад 23 млрд грн (*Kantar*, 2023). З огляду на зазначене, пріоритетними заходами протидії тіньовому ринку тютюнових виробів є: підвищення функціональної ефективності контролюючих органів (БЕБ, Державної податкової і митної служб, Нацполіції, Державної прикордонної служби); посилення співпраці з європейськими інституціями та митницями країн-членів ЄС, які межують з Україною, у сфері протидії нелегальному обігу тютюнових виробів; підвищення дієвості боротьби з контрабандою; уникнення податкових шоків при підвищенні ставок акцизного податку; запровадження системи моніторингу і контролю ланцюжка постачань тютюну, адже в умовах воєнного стану, коли кордони є закритими, принципово важливо визначити "оази" контрафактного виробництва мільярдів сигарет.

Нелегальний ринок пального в Україні призвів до безповоротних втрат бюджетних надходжень розміром близько 8–9 млрд грн у 2023 р. Певні АЗС чи їх мережі реалізують нелегальне пальне з незаконних виробництв, використовуючи псевдофіскальні чеки. До того ж зафіксовано використання схем щодо "псевдо" оптової торгівлі паливом, а фактично пальне реалізується на АЗС без реєстраторів розрахункових операцій – за готівку. Офіційна заробітна плата у деяких мережах торгівлі паливом у рази нижча за середню по галузі, що може свідчити про потенційну виплату заробітних плат у "конвертах" (Куюн, 2024). Скоординовані зусилля державних інституцій щодо протидії нелегальному виробництву і обігу підакцизних товарів може додатково наповнити бюджет 2024 р. на десятки мільярдів гривень.

Одним з положень Національної стратегії доходів є відновлення прогресивної шкали ставок ПДФО. Цей інструмент доволі поширений для країн-членів ЄС. Разом з тим, пропорційна шкала функціонує у Болгарії, Естонії, Румунії, Угорщині, Чехії, до того ж ставка податку в Болгарії та Румунії становить 10%. Тінізація витрат на оплату праці є одним з бар'єрів для відновлення прогресивного оподаткування. Втрати

від несплати ПДФО, військового збору та соціального внеску знаходяться у діапазоні 120–160 млрд грн. Фундаментальною причиною приховування доходів та тінізації економіки класично вважають рівень оподаткування. Феномен тіньової економіки є своєрідним критерієм оцінювання верховенства права та довіри до влади у контексті результативності використання сплачених податків.

Дослідження свідчить, що в країнах з високим рівнем інституційного середовища показник тіньової економіки є значно меншим порівняно з країнами, де інститути трансформуються. Частка тіньової економіки у Німеччині становила 16.7%, Данії – 18.4%, Швеції – 18.8%. Водночас значення цього показника для Румунії зафіксовано на рівні 34.8%, Литви – 35.3%, Болгарії – 37.8% (*Kelmanson et al., 2019*). Хоча рівень оподаткування є однією з причин існування тіньової економіки, проте не домінують. Важливий і інший бік проблеми – наскільки ефективно використовуються кошти платників податків. Тому необґрунтоване запровадження прогресії може лише поглибити питання тінізації економіки. Навіть у Національній стратегії зазначено, що на сьогодні впровадження прогресії не є можливим у зв'язку із низьким рівнем довіри суспільства контролюючим органам. З огляду на зазначене важливо забезпечити ряд передумов для впровадження прогресії – забезпечення довіри платників податків, комплексна трансформація спрощеної системи оподаткування, інтеграція різних державних баз даних, обґрунтування шкали прогресії. Елімінація можливостей зловживань спрощеною системою оподаткування і легалізація витрат на оплату праці є базовими пререквізитами введення прогресії оподаткування та пріоритетами державної фіскальної політики. При паралельному існуванні можливостей сплачувати лише 5% від обсягу одержуваного доходу за звітний податковий період та сплачувати мінімальний обсяг єдиного внеску (на мінімальну заробітну плату) будь-які ініціативи запровадження прогресивної шкали будуть мати доволі невисоку результативність та не матимуть довіри економічних агентів до системи оподаткування у цілому.

За 6 місяців 2023 р. 19.9% українців, що отримували заробітну плату (7.4 млн осіб), одержали її в розмірі мінімального рівня або ж нижче нього; 53.4% – у діапазоні від 6.7 до 20 тис. грн; 25.5% – від 20.1 до 100.5 тис. грн; 1% – від 100.5 до 200 тис., 0.2% – понад 200 тис. грн (Національна стратегія доходів, 2023). Державна податкова служба України не має даних про доходи 30% осіб, які зареєстровані у державному реєстрі фізичних осіб. 7.4 млн осіб (за вирахуванням пенсіонерів, дітей та осіб, що зареєстровані на окупованих територіях), за даними фіскального органу, не отримували доходів з початку повномасштабного вторгнення. Це свідчить про значний рівень тінізації доходів. Обґрунтування шкали прогресії є найбільш дискусійним питанням, важливо визначити оптимальні градації рівня доходів, який підлягає підвищеному оподаткуванню. Можливим є встановлення граничного порогу в розмірі 5, 7 чи 10 мінімальних заробітних плат. Підвищена

ставка ПДФО для 10-кратного перевищення мінімальної заробітної плати вже функціонувала, але ця практика не мала значимого фіскального ефекту для державного і місцевих бюджетів.

Висновки

На основі вивчення ретроспективного досвіду фінансування бюджету в умовах інтенсивних військових конфліктів визначено, що роль податків у цьому процесі постійно зростала. Якщо у XVIII ст. до цього ставились доволі скептично, орієнтуючись насамперед на позики та сеньораж, то дві світові війни XX ст. та військові конфлікти другої половини XX ст. – початку 2010-х років продемонстрували стрімке зростання частки податків у фінансуванні воєнних видатків. Протягом двох світових воєн розвинені країни вдавались до підвищення ставок ПДФО і податку на прибуток. Водночас значна роль у фінансуванні бюджету при військових конфліктах належить державним запозиченням, їх активному розповсюдженню. Влада США змістовно та аргументовано апелювала до суспільства, що державні запозичення в умовах війни – це плата за свободу.

На початковому етапі повномасштабної збройної агресії в Україні застосовано низку податкових стимулів з метою підтримки домогосподарств та підприємств. Це стосувалося зниження податків на пальне, звільнення від оподаткування імпорту транспортних засобів, формування сприятливого податкового режиму для підприємств, пільгового оподаткування електрогенераторів, акумуляторів, трансформаторів тощо.

Тривалість війни та необхідність фінансування видатків оборонного спрямування обумовили розворот фіскальної політики від стимулюючого до компенсаторного типу. Ставки акцизного податку та ПДВ повернуто на довоєнний рівень, скасовано пільговий режим оподаткування для підприємств. Натомість запроваджено підвищену ставку податку на прибуток для банків, з огляду на кратне зростання їх прибутків від депозитних сертифікатів і ОВДП; посилено контроль за діяльністю грального бізнесу; частина надходжень від ПДФО від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення військовослужбовців зарховується до державного бюджету. Зазначені заходи сприяли збільшенню фіскальної значущості податкових надходжень до державного бюджету у 2023 р. порівняно з 2022 р. на 0.5% ВВП.

Значний фіскальний потенціал мають заходи держави щодо протидії ухиленню від оподаткування та боротьби з тіньовою економікою. Подальші дії щодо прикриття схем міскодінгу та метчінгу в гральному бізнесу можуть принести бюджету в 2024 р. 5–6 млрд грн. Посилення дієвості системи державного контролю виробництвом і обігом алкогольних напоїв; розбудова ризик-орієнтованої системи акцизного податкового контролю; підвищення функціональної ефективності контролюючих органів; посилення співпраці з європейськими інституціями та митницями країн-членів ЄС, які межують з Україною, у сфері протидії нелегальному обігу тютюнових виробів; підвищення

дієвості боротьби з контрабандою допоможуть збільшити податкові надходження на 20–25 млрд грн.

Оцінено перспективи запровадження прогресивного оподаткування доходів. Визначено передумови для впровадження прогресивної шкали ПДФО – забезпечення довіри платників податків; удосконалення спрощеної системи оподаткування; об'єднання державних баз даних; наукове обґрунтування шкали оподаткування. Необхідно мінімізувати можливості зловживання суб'єктів господарювання з використанням спрощеної системи і активізувати діяльність щодо детінізації витрат на оплату праці. До того ж, податки на працю найбільш деструктивно впливають на процеси економічного зростання. Тому державі слід шукати баланси між наповненням бюджету для фінансування армії та забезпеченням умов для стійкого економічного відновлення.

У подальших дослідженнях планується розкрити питання оцінки впливу потенційного підвищення податкового навантаження на економічне зростання у середньостроковій перспективі, а також дослідити провідний зарубіжний досвід (передусім ЄС) щодо детінізації оплати праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	REFERENCE
Bank, S., Stark, K., & Thorndike, J. (2008). WAR AND TAXES, Urban Institute Press, Available at SSRN. https://ssrn.com/abstract=1127823	Bank, S., Stark, K., & Thorndike, J. (2008). WAR AND TAXES, Urban Institute Press, Available at SSRN. https://ssrn.com/abstract=1127823
Blanchard, O. & J. Pisani-Ferry (2022). Fiscal support and monetary vigilance: economic policy implications of the Russia-Ukraine war for the European Union. Policy Contribution 06/2022. Bruegel. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/270497/1/1810083990.pdf	Blanchard, O. & J. Pisani-Ferry (2022). Fiscal support and monetary vigilance: economic policy implications of the Russia-Ukraine war for the European Union. Policy Contribution 06/2022. Bruegel. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/270497/1/1810083990.pdf
Debrun, X., & Jonung, L. (2019). Under threat: Rules-based fiscal policy and how to preserve it. <i>European Journal of Political Economy</i> , (57), 142-157. http://hdl.handle.net/10419/260258	Debrun, X., & Jonung, L. (2019). Under threat: Rules-based fiscal policy and how to preserve it. <i>European Journal of Political Economy</i> , (57), 142-157. http://hdl.handle.net/10419/260258
Ellison, M., & Scott, A. (2017). Managing the UK national debt 1694-2017. https://eprints.lse.ac.uk/86148/1/CFMDP2017-27-Paper.pdf	Ellison, M., & Scott, A. (2017). Managing the UK national debt 1694-2017. https://eprints.lse.ac.uk/86148/1/CFMDP2017-27-Paper.pdf
Gilbert, C. (1970). American Financing of World War I. (Contributions in Economics and Economic History, 1). Praeger. 259 p.	Gilbert, C. (1970). American Financing of World War I. (Contributions in Economics and Economic History, 1). Praeger. 259 p.
Hall, G. J., & Sargent, T. J. (2022). Three world wars: Fiscal-monetary consequences. <i>Proceedings of the National Academy of Sciences</i> , 119(18), e2200349119. https://doi.org/10.1073/pnas.2200349119	Hall, G. J., & Sargent, T. J. (2022). Three world wars: Fiscal-monetary consequences. <i>Proceedings of the National Academy of Sciences</i> , 119(18), e2200349119. https://doi.org/10.1073/pnas.2200349119
IMF: Ukraine: 2023 Article IV Consultation, Second Review Under the Extended Arrangement. https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/12/11/Ukraine-2023-Article-IV-Consultation-Second-Review-Under-the-Extended-Arrangement-Under-the-542297	IMF: Ukraine: 2023 Article IV Consultation, Second Review Under the Extended Arrangement. https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2023/12/11/Ukraine-2023-Article-IV-Consultation-Second-Review-Under-the-Extended-Arrangement-Under-the-542297
Irtysheva, I., Kramarenko, I., & Sirenko, I. (2022). THE ECONOMY OF WAR AND POSTWAR ECONOMIC DEVELOPMENT: WORLD AND UKRAINIAN REALITIES. <i>Baltic Journal of Economic Studies</i> , 8(2), 78-82. https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-78-82	Irtysheva, I., Kramarenko, I., & Sirenko, I. (2022). THE ECONOMY OF WAR AND POSTWAR ECONOMIC DEVELOPMENT: WORLD AND UKRAINIAN REALITIES. <i>Baltic Journal of Economic Studies</i> , 8(2), 78-82. https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-2-78-82

Kantar. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні (2023). Хвиля 3. https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/monitoring-nelhalnoi-torgivli-tutunovyh-vyrobiv_zhovten-2023	Kantar. Monitoring of illicit trade in tobacco products in Ukraine (2023). Wave 3. https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/monitoring-nelhalnoi-torgivli-tutunovyh-vyrobiv_zhovten-2023
Kelmanson, M. B., Kirabaeva, K., Medina, L., Mircheva, M., & Weiss, J. (2019). <i>Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options</i> . International Monetary Fund.	Kelmanson, M. B., Kirabaeva, K., Medina, L., Mircheva, M., & Weiss, J. (2019). <i>Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options</i> . International Monetary Fund.
Mehrotra, A. K. (2010). The Price of Conflict: War, Taxes, and the Politics of Fiscal Citizenship. <i>Michigan Law Review</i> , 108(6), 1053-1078.	Mehrotra, A. K. (2010). The Price of Conflict: War, Taxes, and the Politics of Fiscal Citizenship. <i>Michigan Law Review</i> , 108(6), 1053-1078.
Operational Data Portal UNO. (2024). https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine (дата звернення 08.02.2024).	Operational Data Portal UNO. (2024). https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine (date of application 08/02/2024).
Rottschaefer, H. (1944). The Individual Income Tax Act of 1944. <i>Minn. L. Rev.</i> , 29, 94. https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2479&context=mlr	Rottschaefer, H. (1944). The Individual Income Tax Act of 1944. <i>Minn. L. Rev.</i> , 29, 94. https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2479&context=mlr
Schönfelder, B. (2005). The Impact of the War 1991: 1995 on the Croatian Economy. <i>A Contribution to the Analysis of War Economies</i> , (14). Freiberger Arbeitspapiere.	Schönfelder, B. (2005). The Impact of the War 1991: 1995 on the Croatian Economy. <i>A Contribution to the Analysis of War Economies</i> , (14). Freiberger Arbeitspapiere.
Shook, D. N. (1975). <i>WILLIAM G. MCADOO AND THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIC POLICY, 1913-1918</i> . University of Cincinnati.	Shook, D. N. (1975). <i>WILLIAM G. MCADOO AND THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIC POLICY, 1913-1918</i> . University of Cincinnati.
The Revenue Act of 1942 (1943) Government Printing Office. Washington. https://li.proquest.com/elhpdf/histcontext/10695-H.doc.908.pdf	The Revenue Act of 1942 (1943) Government Printing Office. Washington. https://li.proquest.com/elhpdf/histcontext/10695-H.doc.908.pdf
The World Bank (n.d.). https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG (date of application 05/02/2024).	The World Bank (n.d.). https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG (date of application 05/02/2024)
U.S. Census Bureau. Official site. https://www.census.gov/data	U.S. Census Bureau. Official site. https://www.census.gov/data
Youngson, A. J. (2013). <i>Britain's economic growth 1920-1966</i> . Routledge. 312 p.	Youngson, A. J. (2013). <i>Britain's economic growth 1920-1966</i> . Routledge. 312 p.
Звіт Рахункової палати про результати аудиту ефективності планування та результативності контролю за повнотою нарахування і своєчасністю надходження акцизного податку з алкогольних напоїв до державного бюджету. http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/34-6_2021/Zvit_34-6_2021.pdf	Report of the Accounting Chamber on the results of the audit of planning efficiency and the effectiveness of control over the completeness of calculation and timeliness of receipt of excise tax on alcoholic beverages to the state budget. http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/34-6_2021/Zvit_34-6_2021.pdf
Іванов, Ю. Б., & Лаптев, В. І. (2023). Преференційна податкова політика повоєнного відновлення України в контексті євроінтеграції. http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/30214/1/Іванов%20Ю%20тези2.pdf	Ivanov Y., & Laptev V. (2023). Preferential tax policy for the post-war recovery of Ukraine in the context of European integration. http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/30214/1/Іванов%20Ю%20тези2.pdf
Комітет ВРУ з питань фінансів, податкової та митної політики (б.д.). https://komfinbank.rada.gov.ua (дата звернення 05.02.2024)	Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on finance, tax and custom policy (n.d.). https://komfinbank.rada.gov.ua/ (date of application 05/02/2024).
Куюн, С. (2024). Оклади персоналу АЗС підтверджують наявність схем оптимізації податків. https://enkorr.ua/uk/news/okladi_personalu_azs_pdtverdzhuyut_nayavnst_shem_optimzac_podatk_eks_pert/257711	Kuyun, S. (2024). The salaries of gas station staff confirm the existence of a tax optimization scheme. https://enkorr.ua/uk/news/okladi_personalu_azs_pdtverdzhuyut_nayavnst_shem_optimzac_podatk_eks_pert/257711
Міністерство фінансів України. (б.д.). https://www.mof.gov.ua/uk/state-budget (дата звернення 05.02.2024)	Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). https://www.mof.gov.ua/uk/state-budget (date of application 05/02/2024)
Національна стратегія доходів до 2030 року. (2023). https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf	National Revenues Strategy till 2030. (2023). https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf

НБУ (н.д.). Офіційний сайт Національного банку України. https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist (дата звернення 09.02.2024)	NBU (n.d.). Official site of National Bank of Ukraine. https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist (date of application 09/02/2024).
Радіонов, Ю. (2023). Пріоритети бюджетної політики в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України. <i>Фінанси України</i> , (9), 24-47. https://doi.org/10.33763/finukr2023.09.024	Radionov, Y. (2023). Priorities of budget policy under martial law and post-war recovery of Ukraine. <i>Finance of Ukraine</i> , (9), 24-47. https://doi.org/10.33763/finukr2023.09.024
Сміт, А. (2023). <i>Багатство народів: Дослідження про природу та причини добробуту націй [1776]</i> . Наш формат. 723 с.	Smith, A. (2023). <i>The wealth of nation: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [1776]</i> . Our format. 723 p.
Соколовська, А. (2020). Оцінка наслідків реформування податкової системи України в контексті показників податкового навантаження. <i>Бізнес Інформ</i> , (7), 214-223. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-214-223	Sokolovska A. (2020). Evaluating the consequences of reform of Ukrainian tax system in the context of tax burden indicators. <i>Business Inform</i> , (7), 214-223. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-214-223
Чугунов, І., Пасічний, М., & Нікітішин, А. (2022). Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. <i>Scientia-fructuosa</i> , 145(5), 124-137. https://doi.org/10.31617/1.2022(145)08	Chugunov, I., Pasichnyi, M., & Nikitishin, A. (2022). State budget revenues of Ukraine under martial law. <i>Scientia-fructuosa</i> , 145(5), 124-137. https://doi.org/10.31617/1.2022(145)08

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Дослідження виконано завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2023 р.

Пасічний М. Фіскальні доміанти фінансування військових потреб . *Scientia fructuosa*. 2024. № 2. С. 20-37. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(154\)02](https://doi.org/10.31617/1.2024(154)02).

Надійшла до редакції 12.01.2024.

Отримано після доопрацювання 26.01.2024.

Прийнято до друку 20.02.2024.

Публікація онлайн 11.04.2024.